

ВАЉЕВСКЕ МАТИЧНЕ КЊИГЕ У XIX И XX ВЕКУ

После ослобођења од Турака указала се потреба не само да се живот среди и нормализује, већ и да се унапреди по угледу на европски начин живота.

Једна од мера за унапређење живота у новој држави било је и увођење матичних књига.

Књиге је почела водити црква. Она их је чувала и на основу њих издавала сведочанства, уверења, изводе и друга документа на тражење појединаца, власти и судова.¹

Нема никаквог трага о томе да су у Ваљеву вођене матичне књиге и пре 1. јануара 1837. године. Вероватно их је и било, али је сигурно вођење књига почело тек тада. Ваљевска црква Покрова свете богородице уредних је водила све до предаје државним матичарима, почетком 1949. године.²

Прве књиге почео је у Ваљеву водити прота Петар Сајић. Оне су од почетка 1837. године, па све до 16. марта 1879. године вођене старословенским писмом, а потом, до предаје државним матичарима, ћирилицом. Изузетак чини период од 30. јуна 1916. до 13. априла 1917. године, када су по наређењу аустријских војних окупационих власти, вођене латиницом. Поред наших свештеника, постављених на службу у ваљевској цркви, за време аустријске окупације верске обреде вршио је једно време и аустријски војни свештеник прота Слободан Костић. Он је иначе био додељен на службу окружном заповедништву ваљевском, али је услед делимичне или потпуне интернације или одласка са војском ваљевских свештеника, вршио и црквене обреде. Пошто су се ваљевски свештеници вратили ћирилици, прота Костић је и даље наставно увођење података у књиге латиницом, па је тако поступао све до 29. јуна 1918. године, када је прешао и он на ћирилицу. Он је последњи упис извршио 20. октобра 1918. године, дакле, само једанаест дана пре уласка српских трупа у Ваљево (српска војска ушла је у Ваљево на Лучиндан — 31. октобра 1918. године). Интересантно је да се прота Костић дуго времена потписивао као царски и краљевски војни свештеник, па је касније прве речи избацио и потписивао се као војни свештеник. На такву његову оријентацију вероватно је видног утицаја имала скора, очигледна и неизбежна пропаст *царске и краљевске државе*. Прота Костић је чинодејствовао приликом крштења Бранислава Радовића из Кличевца, рођеног 16. маја 1917. године.³

Књиге су вођене по старом календару, све до 15/28. јануара 1919. године, када се прешло на нов календар. Тај прелаз овако је забележен у књизи рођених за 1919. годину:

ПРЕМА НАРЕЂЕЊУ МИНИСТАРСКОГ САВЕТА УЈЕДИЊЕНОГ КРАЉЕВСТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД 20. ДЕЦЕМБРА 1918. ГОДИНЕ, УЈЕДНАЧУЈЕ СЕ ГРАЂАНСКИ КАЛЕНДАР У ЦЕЛОМ КРАЉЕВСТВУ, НА ТАЈ НАЧИН ШТО СЕ 15. ЈАНУАР ПО СТАРОМ, ЈУЛИЈАНСКОМ КАЛЕНДАРУ РАЧУНА И БЕЛЕЖИ КАО 28. ЈАНУАР, ПО ГРЕГОРИЈАНСКОМ, НОВОМ КАЛЕНДАРУ, ТЕ СЕ ОД ТОГА ДАНА НАПУШТА СТАРИ И ПРИМА НОВИ КАЛЕНДАР. ОВО ЈЕ ПОТПИСАНОМ САОПШТЕНО АКТОМ НАЧЕЛСТВА ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ ОД 12. I 1919. ГОДИНЕ. БР. 1515. Проти округа ваљевског Станко С. Ивановић. Види наређење А. Е. бр. 76 14. I.

Прво лице уписано у матичну књигу рођених је Љубомир Богдановић, рођен 1. јануара 1837. године, од оца Недељка и мајке Мирјане. Отац му је био по занимању тифекција (пушкар). Интересантан је податак да је после пуних 100 година, 26. августа 1937. године у Ваљеву рођен други Љубомир Богдановић, од оца Милана, хотелијера и мајке Руже.

Та прве године у Ваљеву је рођено и у књигу уписано 63 детета. Од њих су само 29-оро деца житеља Ваљева, а 34-оро су деца житеља околних села: Дрочица, Бранковине, Горића, Рађевог села и др.

Број новорођене деце растао је из годину у годину.

1845.	године	уписано	је	83-оје	деце
1868.	„	„	„	148-оро	„
1877.	„	„	„	170-оро	„
1892.	„	„	„	222-оје	„
1907.	„	„	„	310-оро	„
1910.	„	„	„	331 дете	
1912.	„	„	„	349-оро	„
1913.	„	„	„	245-оро	„
1914.	„	„	„	340-оро	„
1915.	„	„	„	193-оје	деце
1916.	„	„	„	157-оро	„
1917.	„	„	„	127-оро	„
1918.	„	„	„	112-оро	„
1919.	„	„	„	252-оје	„
1920.	„	„	„	353-оје	„
1921.	„	„	„	415-оро	„
1922.	„	„	„	373-оје	„
1924.	„	„	„	378-оро	„
1927.	„	„	„	407-оро	„
1929.	„	„	„	353-оје	„
1930.	„	„	„	327-оро	„
1931.	„	„	„	331 дете	
1932.	„	„	„	307-оро	„
1939.	„	„	„	225-оро	„
1940.	„	„	„	208-оро	„

1941.	„	„	„	229-оро	„
1942.	„	„	„	237-оро	„
1943.	„	„	„	253-оје деце	
1944.	„	„	„	254-оро	„
1945.	„	„	„	209-оро	„
1946.	„	„	„	241 дете	
1947.	„	„	„	275-оро деце	
1948.	„	„	„	329-оро	„

1949. године уписано је свега 33. деце, јер су црквене књиге пре-
дате почетком године државним матичарима.

Последњи упис у црквену књигу рођених извршен је 5. јуна 1949. године,
када је рођен Драган, син Душана и Радмиле Аничих из Дегурића.

Пре изласка прописа који су регулисали прелазак вођења матичних књига са
цркве на државне матичне органе, мањи број грађана није хтео пријављивати
рођење деце црквеним властима, па је за те сврхе у Градском народном одбору
установљена посебна књига, без прописаних рубрика. Књига је вођена од 10.
аггуста 1945. године. Започета је уписом Милана, сина Рудолфа Бранковића, рад-
ника из Ваљева. До краја те године извршено је у ту књигу само 13 уписа рођења
деце и у 1946. години још 26 уписа, дакле, свега 39 уписа за непуну годину дана.
Сваком детету уписана је верска припадност, осим у три случаја. Грујо Боровчанин,
офицер команде места у Ваљеву за сина Тимошенка није ставио верску припадност,
док су Часлав Божовић, потпуковник за кћи Мирјану и Милутин Ђулафић, пред-
седник војног суда Четврте крајишке дивизије за своју кћи, пријавили *без конфесије*
(без верске припадности).

Интересантан упис извршен је 25. априла 1946. године. Из уписа се види да
је Бора Васовић, тадашњи чиновник одсека за унутрашње послове при Градском
народном одбору, нашао на пијаци око 6 часова једно женско дете, којем је
уписом у књиге дато име Љубица Васовић (дакле, презиме налазача детета). Даља
судбина овог детета није могла бити установљена.

Од 1. маја 1946. године матичар Градског народног одбора почео је да
води државне матичне књиге. Прве уписе у ове књиге извршила је Савета Јура-
шиновић, а под бројем 1 уписано је рођење Марије Павелић, кћери Аранђела и
Ангелине. Дете је рођено тачно 1. маја 1946. године.

Број рођених по црквеној књизи и у матичној књизи Градског народног
одбора за 1946. годину не слаже се, јер је матичар уписао 203 рођења (а напред
је наведено да је у црквене књиге уписано 241 (дете). У 1947. и 1948. години
такође се не слаже број новорођене деце у матичним и у црквеним књигама, углав-
ном због непоклапања подручја цркве у општини. Међутим, прегледом и срањењем
ових двеју књига нађено је да у 1947. години није крштено 17-оро деце, а у 1948.
години 30-оро деце, иако су била уписана у црквене књиге. Поред изнетог уписа у
посебну књигу још пре изласка законских прописа, ово је први период када су
родитељи почели избегавати верске обреде при рођењу деце.

Ако се пажљиво прегледају подаци о броју рођене деце, запажају се велике
осцилације. Неопходно је овде рећи да пада у очи утицај на бројност рађања
деце многих фактора, од којих су највеће дејство имали економске прилике, а још
више ратови

За време првог светског рата нагло је опао број рођења деце. На пример 1918. године рођено је 36-оро деце мање него 1968. године, дакле 50 година раније, Исто тако, већ 1939. и 1940. године, нагло опада број новорођене деце, тако да је у те две године рођено мање деце него 1912. и 1913. године, мада су биле ратне године. Дакле, не само ратови, него и ратна психоза утичу на број рођене деце. И хладни ратови имају на број рађања изванредно негативан утицај.

После ратова број новорођенчади поново расте, тако да је на пример, 1921. година била 'најплоднија' година од како се воде црквене књиге (415 рођених), чији број није после тога достигнут све до 1947. (431).

Проучавањем броја деце после другог светског рата виде се два основна утицаја: прво, нагло је порастао број становника Ваљева, углавном дошавших са села и друго, број деце рођене у Ваљеву већи је и због пораста броја порођаја у ваљевској болници увођењем бесплатне заштите коју друштво пружа породиљама.

Тако је 1949. рођено је	741 дете,
1950.	„ „ 828-оро деце
1951.	„ „ 700 деце
1952.	„ „ 926-оро „
1953.	„ „ 856-оро „
1954.	„ „ 1007-оро „
1955.	„ „ 1004-оро „
1956.	„ „ 995-оро „
1957.	„ „ 937-оро
1958.	„ „ 1095-оро „
1959.	„ „ 1133-оје деце
1960.	„ „ 1251 дете
1961.	„ „ 1186-оро „
1962.	„ „ 1231 дете
1963.	„ „ 1307-оро „
1964.	„ „ 1280-оро „
1965.	„ „ 1371 дете „
1966.	„ „ 1432 детета.

Као што се види *најплоднија* година од како се у Ваљеву воде матичне књиге, била је 1966. Од 1432 детета рођена 1966. само 382-оје су деца грађана Ваљева, а 1050-оро су деца чији родитељи живе у селима ближе и даље околине. Године 1837. у Ваљеву је рођено 46 одсто деце грађана Ваљева, а у 1966. је само 27 одсто деце чији родитељи живе у Ваљеву.

Матичне књиге рођених ваљевске цркве (односно, протоколи рођених), сачувани су у потпуности. Интересантан је податак који је прота Слободан Костић изнео у својој књизи издатој у Темишвару 1924. године, у којој на страни 70 стоји податак да ваљевска црква не поседује протоколе рођених од 1873. до 1879. године. Сада се та књига налази *на лицу места*. Данас не можемо са сигурношћу тврдити где је та књига била за време аустроугарске окупације, када је прота Костић службовао у Ваљеву као аустроугарски војни свештеник. Основано је претпоставити да је ту књигу неко прикрио из нама непознатих разлога и вратио је на своје место после одласка окупатора, када више није постојала опасност због које је књига склоњена. Није ни чудо што је књига у то време сакривана,

јер су за време аустријске окупације људи рођени 1873. до 1879. године били у најбољој снази и *најопаснијим* годинама (између 40 и 50 година старости).

Од чувених личности рођених у Ваљевоу, свакако је значајно рођење Милована Глишића. На страни 275. прве књиге, а под родним бројем 32. убележено је да су 7. јануара 1847. године житељи грачанички (из засеока Градац) Глигорије и Јевросима Глишић добили сина Милована. Обред крштавања извршио је свештеник Никола Марковић, а детету је име дао кум Милутин Васић из Горњих Кошаља. Пошто се отац Милована Глишића доселио из Горњих Кошаља, основано је претпоставити да је то њихово старо кумство.

У књизи за 1861. годину уписано је рођење чувеног београдског глумца Милорада Гавриловића званог *велики господин*. Гавриловић је годинама био најгледанији београдски глумац, који је истовремено био најлуксузније одевен грађанин Београда. На страни 83. под бројем 75 забележено је да је Љубомир Гавровић (а не Гавриловић), протоколита из Ваљева, добио сина Милорада. Што се тиче презимена, могуће је да је свештеник погрешно и уместо Гавриловић уписао Гавровић, а можда се раније отац и презивао Гавровић, углавном тако је уписано у књигу. Милорада Гавриловића крстио је чувени ваљевски богаташ (трговац, циглар и кафеџија) Димитрије — Дика Обрадиновић.⁴

Живорад Јовановић, познатији под именом *Жикица Шпанац*, уписан је да је рођен 4. марта 1914. године, од оца Милана- кафеџије и мајке Олге. Упис је извршен на страни 85. под бројем 39.⁵

При крштавању деци су обично давана народна имена. Модерна имена тешко су се *пробијала*. Њихова чешћа употреба у Ваљевоу пада тек после другог светског рата, кад. су деца почели давати имена: Горан, Сања, Тања, Виолета, Саша, Жељка, Вања и друга. Некада су деца давана и страна имена. Тако је дато име Клеопатра.

У матичне књиге рођених уписивана су само деца припадника православне вероисповести. Међутим, има један случај када је у матичну књигу уписано рођење Матилде Ајхингер, кћери Јозефа пивара и Јозефе, која је рођена 18. фебруара 1873. године.

И матична књига венчаних води се од 1837. године. Те прве године уписано је 15 венчања. После пет година, 1842. године, када је извршена промена династије на српском престолу, било је 22 венчања. Револуционарне 1848. године број венчања пада на 14. Године 1858, када је извршена нова промена на престолу, забележено је 41 венчање. Године 1868. у којој је 29. маја убијен кнез Михаило Обреновић, убележено је 37 венчања. Ратне 1875. и 1876. године забележено је 61, односно 39 венчања. Потом, 1877. године 74 венчања, 1878. године 29 венчања, ратне 1885. године 29 венчања. До краја деветнаестог века број венчаних креће се углавном уједначено. Године 1907. извршио је 107 венчања, а наредне године, када је извршена анексија Босне и Херцеговине, тај број је пао на 79 и наредне 1909. године на 78. У ратним годинама 1912. и 1913. нагло пада број закључених бракова на 49 и 46. У 1914. години до 30. јуна закључено је 53 брака, а после, то краја године, свега још 13. У следећим годинама број закључених бракова пада на 24, 65, 44 и 53.

Прве године после првог светског рата бележе нагло повећање броја склопљених бракова. Он износи 1919. године 147, потом се у наредним годинама пење на 222, 169, 137. У годинама кризе (1929, 1930. и 1931) опет нагло пада број закључених бракова на 88, 67 и 96.

У 1939. години, као години ратне психозе закључен је само 81 брак, а наредне године 105. До 6. априла 1941. године, односно до напада на нашу земљу, закључено је 36 бракова, а до краја године још 50. У наредним окупационим годинама број бракова расте и износи 166, 101 и 67. У 1945. и 1946. години износи 64 и 95. Ако се упореди број закључених бракова за време првог и другог светског рата, види се да овај број за време другог светског рата показује велики пораст, углавном ради тога што је за време првог светског рата велики број мушкараца избегао из земље, што за време другог светског рата није био случај и што је за време окупације од 1941. до 1945. године у Ваљеву живело много избеглица из других крајева Југославије, који су у Ваљеву склопили бракове.

Код Градског народног одбора у Ваљеву матичне књиге венчаних воде се од 1. маја 1946. године. Под бројем 1 уписано је 10. маја 1946. године венчање Славка Вукановића, инжењера и Миле Матић, домаћице.

У државну матичну књигу уписано је венчаних:

1946. године	156,
1947. „	583,
1948. „	267,
1949. „	305,
1950. „	292,
1951. „	217,
1952. „	252,
1953. „	229,
1954. „	215,
1955. „	244,
1956. „	200,
1957. „	196,
1958. „	195,
1959. „	232,
1960. „	223,
1961. „	272,
1962. „	282,
1963. „	292,
1964. „	818,
1965. „	287 и
1966. „	311.

Преглед броја закључених бракова говори да су године судбоносне за државу биле сиромашне са бројем закључених бракова (ратови, ратна психоза, економске кризе и сл.).

Интересантно је погледати и матичне књиге умрлих. Док се матичне књиге рођењих и венчаних воде, односно, постоје од 1837. године, матичне књиге умрлих постоје тек од 1849. године. Није вероватно да су се ове књиге почеле водити 12 година после почетка вођења друге две врсте матичних књига. Највероватније је да су матичне књиге умрлих, од 1837. до 1849. године, пропале у ратовима и нередовним приликама, којима је Србија у прошлом веку била изложена.

Те, 1849. године уписано је у књигу умрлих 57 лица. После 9 година умрло је 148 лица, а 1868. године 130 лица. Године 1875. умрло је 195 лица, следеће 250, а наредне 165. Године 1885. умрло је 289 лица, 1907. године 251, а 1908. године 217 лица. Ратне 1912 године умрло је 202 лица, следеће, такође ратне, 214. Године 1914. умрло је 324 лица, а 1915. године 817 лица. Тај број никада више није достигнут.

Година 1915. била је најнесрећнија година Ваљева, када је умро овако велики број лица. Толико је заправо уписано у матичну књигу умрлих, али је основано претпоставити да је број умрлих далеко већи. Познато је да је услед ратних тешкоћа у Ваљеву 1915. године владала велика епидемија петавог тифуса. Умрло је неколико хиљада војника, грађана, избеглица, странаца, лекара, болничара, странкиња, добровољних болничарки и других. Какве су прилике биле, није ни чудо што је тако мали број умрлих уписан у књигу. Прво лице које је умрло од тифуса је Танасије Милосављевић, сапунџија из Ваљева. Он је умро 5. јануара 1915. године. До краја месеца маја, док се епидемија није смирила, умрло је, према матичној књизи умрлих, од тифуса 263 лица.⁷

Следеће, 1916. године, уписано је у књигу умрлих само 13 лица. Није никакво чудо што је тако мали број грађана умро у Ваљеву те године. Претходне године умрло је много старијег света од глади, тифуса, болести срца и других узрока. Овај број био би далеко мањи да није било рата и ратних последица. Ради тога је 1916. године *сиромашина* са бројем умрлих.

Следећих година умрло је у Ваљеву 153 и 334 лица. Не зна се ни приближан број од окупатора убијених лица, јер су такви случајеви ретко уписивани у књигу. Један од ретких случајева уписан је под бројем 210 на дан 17. октобра 1918. године. Забележено је да је тога дана обешен Јеврем Нешовић, радник из Ваљева, родом из Новог Пазара. Њега су Аустријанци обесили свега 14 дана пре уласка српске војске у Ваљево.

Још једна несрећа снашла је Ваљево пред сам крај рата. Октобра и новембра 1918. године завладала је још једна епидемија, сада шпанске грознице. У матичне књиге умрлих уписана је смрт само двадесет лица од шпанске грознице, али је вероватно да је тај број далеко већи, јер је од те болести умро велики број војника, о чему нема никаквог трага у матичној књизи умрлих.

Године 1919. умрло је 127 лица. После рата смањује се број умрлих, али у години кризе, 1929. износи 221.

Ратне 1941. године умрло је у Ваљеву 270 лица. Те године окупатор је гаоца и других. Од јулске групе нико није уписан у матичне књиге. У октобру је као узрок смрти уписана смрт 5 гаоца, 20 *по судској пресуди* и 52 *акција* стрељао неколико мањих и већих група грађана, Јевреја, заробљених партизана, *одмазде*. (Немачка казнена експедиција убила је тада овако велики број лица, за чију је смрт свештеник изшао израз *акција одмазде*).

Од 267 партизана стрељаних 27. новембра 1941. године на брду Крушик, у матичну књигу умрлих уписана је смрт само два лица. То су Ваљевци Петар Петровић, металски радник и Слободан Кутић. И њихов упис највероватније је извршен на захтев породица које су живеле у Ваљеву.⁸

У матичној књизи умрлих за 1938. годину уписана је смрт Миљка Кораћа, трговца из Ваљева, убијеног на дан избора 11. децембра 1938. године, заједно са радником Драгутином Николићем.⁹

Од експлозије у фабрици *Вистад* погинула је 25. новембра 1940. године Олга Миливојевић, радница стара 17 година. То је прва жртва првог већег индустријског предузећа у Ваљеву.

Ратних 1942, 1943. и 1944. године уписано је у књигу умрлих 239, 241 и 369 лица. Последње ратне године, када је Ваљево већ живело у слободи, умрло је 280 лица и 1946. године, 172 лица.

Од 1. маја 1946. године матичне књиге умрлих воде државни матичари.

1947. године уписано је	174	лица
1948. " " "	232	"
1949. " " "	277	"
1950. " " "	274	"
1951. " " "	293	"
1952. " " "	241	"
1953. " " "	273	"
1954. " " "	343	"
1955. " " "	422	"
1956. " " "	368	"
1957. " " "	412	"
1958. " " "	331	"
1959. " " "	348	"
1960. " " "	362	"
1961. " " "	345	"
1962. " " "	334	"
1963. " " "	315	"
1964. " " "	338	"
1965. " " "	308	"
1965. " " "	308	лица и
1966. " " "	342	лица.

У Ваљеву су умрла нека веома значајна лица из наше историје. Њихова смрт уписана је у матичне књиге умрлих.

На дан 29. новембра 1854. године под бројем 87 стоји:

Г. Прота Матија Ненадовић, члан Совета к. с. (кнежевине Србије), сахрањен код цркве у Бранковини, опојао га свештеник Никола Марковић.

На дан 21. јануара 1895. године забележено је:

Г. Љубомир Ненадовић, књижевник и бивши начелник Министарства просвете у пензији, сахрањен код цркве у Бранковини, опојао га протојереј Радомир Јовановић са још 11 свештеника.

То су једина два лица испред чијих имена је у матичној књизи написано Г. (господар, или господин), што је према тадашњим мерилима била велика почаст, коју су два велика покојника и заслужила.¹⁰

Последњи упис за 1913. годину на страни 92. под бројем 241, односи се на смрт Клаудија Прикелмајера, ваљевског апотекара, преминулог 30. децембра 1913. године. Интересантно је да у одговарајућим рубрикама убележено: Србин, вере католичке.¹¹

Од католика у књигу умрлих уписан је и Бузепе Деон, зидар из Ваљева, родом из Белуне у Италији, вере римокатоличке, који је преминуо у Ваљеву 11. октобра 1917. године, опојао га Лоренц Черни, католички војни свештеник.

Бузепе Деон, био је својевремено зидар у руднику Ребељ. На скупштини Радничког друштва рудника Ребељ он је на Пантелијевдан — 9. августа 1903. године (27. јула по старом календару) изабран је за члана надзорног одбора Радничког друштва. Поред њега у надзорни одбор изабрани су: Италијан Вићенти Цезарини, фабрички радник и Михаило Живковић, подмашиниста. Како се види, он је дуго година живео и радио у Ребељу и у Ваљеву као зидар и рударски радник, сродно се са овдашњим светом и за њега није било препреке да се упише у православној матичној књигу умрлих, иако је био друге вере.

Једно од највећих изненађења представља податак да се код матичара Скупштине општине Ваљево налази и једна матична књига бивше католичке цркве у Ваљеву. У њу су убележавани подаци о рођеним у Ваљеву и околини од 1921. до 1946. године, венчаним од 1924. до 1933. године и умрлим од 1921. до 1945. године.

Католичка црква налазила се у једном одељењу у западном делу касарне код Пећине, до саме улице. Ове књиге водили су католички војни свештеници: Ернест Терстењак, војни свештеник Дринске дивизије, касније Павао Краљић, Лујо Крстић и други.

У ту књигу увођено је и прелажење из других вера у католичку. Тако је 30. децембра 1928. године из муслиманске вере прешао у католичку Салих Хустић, наредник друге класе ваљевске жандармеријске чете, иначе рођен 4. октобра 1898. у Великом Зворнику. Добио је име Славко, односно Бјекослав. Истога дана венчао се са Аном Петровчић из Поћуте, родом из Словачке.

Катарина Јездич, кћи Аксентија и Наталије, рођена 19. фебруара 1911 године у Равњима, на дан 24. фебруара 1929. године *самовољно је напустила православље и прешла у римокатоличку веру*. Она се 24. октобра исте године удала за Винценција Долењшека, званичника из Обреновца.

Деца уписана у католичке књиге рођених добијала су одговарајућа имена: Марија, Лујза, Јозефина и друга. Међутим, као год што изненађује чињеница да је детету у православној кући дато име Клеопатра још 1861. године, тако исто изненађује и податак да је једној католичкињи дато име Живорадка. То име дао је тадашњи четворогодишњи син жандармеријског наредника Луке Кутлашића. Драгиша, кћери Калмана Сабоа, рођеној 10. августа 1926. године. Ова Живорадка удала се у Чехословачкој, а отац и мајка јој живе у Лајковцу.

Миливоје Станојловић, бравар из Ваљева дао је 19. маја 1930. године име Срећко сину Карола Дел Олива, кројача из Ваљева, улица Браће Педрића број 19, али је детету дато име Фелицитас, што на српском значи Срећко.

У матичне књиге рођених, венчаних и умрлих уписани су подаци о Словенцима избеглицама који су од 1941. до 1945. године живели у Ваљеву.

Међутим, нису само верници прелазили из других вера у католичку. Прелазили су и у православној. Тако је прота Жив. Марковић забележио 19. маја 1871. године:

Данас на основу одобрења надлежне власти из вере западне у веру православној превео сам учитељку женске деце Елисавету Фратершковићу, у присуству А. Марковића.

Анка, кћи Ермана Нађа и Терезије, Јевреја темишварских, прешла је у православље 20. јуна 1872. године и добила име Милева. Ово је одобрио владика шабачки актом Е. бр. 270.

На дан 30. децембра 1867. године прешла је из муслиманске вере у православу Павлија, рођена 1850. године, кћи Мурата Бегановића и Гаре, скитача Цигана.

Из муслиманске вере прешао је у православу и Смаил Терзић, рођен 1841. године о Митровдану. Он се покрстио 25. марта 1869. године и добио име Илија. После два месеца прекрстио се и Мехмед, рођен 1839. године, који је добио име Никола. Оба двојици је кум на покрштавању био Јован Лелековић, из Ваљева.

Постоји један веома интересантан запис у матичној књизи умрлих за 1917. годину. Наиме, приликом самоубиства Аћима Јојића општинског служитеља, 26. септембра 1917. године у рубрици примедба, написано је, али не рукописом свештеника:

„Sanit. telef. Mitteile der Herrn Oberst Kohn keine Obduktionuntwende“ (Sanitet. telefonom obavešten rukovnik Kon obdukcija nepotrebna).

Ниједан од Ваљеваца, великана из XIX века није могао бити пронађен у матичним књигама умрлих. Они су помрли или изгинули ван Ваљева, или пре него што су се почеле водити матичне књиге.¹²

Ово је оно што је најинтересантније у матичним књигама XIX и XX века. Бражљивији преглед имаће и будућим покољењима више да каже.

Н а п о м е н е

1. 5. фебруара 1857. године донета је уредба Но 192, која гласи:

АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ

*Књаз србски
са согласијем савета*

Поводом тим, што различне земаљске власти са свештеничким изводима протокола, крешчајем, венчајем и умирући, и у оскудевању протокола с њиховим односителним сведетељствама различно поступају, а имено неке поклањају а неке не поклањају им достоверности; па у овом последњем случају често се догађа да свештеници, поради саслушања њиног о издатом документу пред власт земаљску, особито пред суд лично позивани бивају; које је и са штетом свештеничког звања, у извршењу свештени дужности, и са знаменитим трошковима скопчано, о којима је, покрај осталог и тешко решити, коме на терет они имају пасти, у сљедству предложења архидијецезалне консисторије од 19. новембра 1856. године КНо 940, попечитељству просвешченија и овога попечитељства од 24. новембра исте године ПНо 1727. савету учињеног.

Определили смо и опредељујемо:

Да се унапредак свештеничким изводима крашчајем, венчајем и умирући и у оскудевању протокола њиним односителним сведетељствама, пред свима земаљским властима и самим судејским, пуна достоверност поклања.

Сваки пак овакав докуменат осим потписа свештеникова мора бити утврђен и печатом цркве, при којој свештеник служи.

Печат овај набавиће се трошком дотичне црквене касе, на њему ће бити изрезан храм односилне цркве, с натписом униоколо: „печат цркве Н. (крагујевачке) хр. Н. (сош. св. духа)“, и да би они исправни, једнообразни и једнаке величине били, настојаће архидијецезална консисторија.

Будући пак да је нуждан један саразмеран рок за набавку ови црквених печата, то се овим опредељава време од шест месеци од дана изданија ове уредбе, по ког истеченију неће важити овакав документ, ако не буде оваквим печатом утврђен, донде пак имају важити ови документи, утврђени ма каквим печатом, и свештеници ће међутим на ове документе ударати оне печате, којима су се и досад служили.

Поред кнеза уредбу су потписали Председатељ совјета, генералмајор, кавалер Стефан Стефановић, главни секретар совјета, кавалер Јаков Живановић и књажевски представник и попечитељ иностраних дела, полковник, кавалер Алекса Симић.

Овом уредбом се признају за јавне исправе и она уверења која свештеници издају у оскудици протокола, дакле по личном сазнању. Овај део уредбе касније је замењен тач. 4 § 187 грађанског судског поступка, по коме су само изводи из протокола јавне исправе.

2. По свој прилици матичне књиге нису вођене бар у овом облику до 1837. године. До оваквог коначног закључка може се доћи ако се погледају подаци осталих цркава у округу ваљевском. Ниједна црква не поседује књиге пре 1837. године. Из те године имају матичне књиге рођених цркве у Ваљеву, Бранковини, Ћелијама, Јовањи, Грачаници, Пустинји, Рибници, Паунама, Горњој Буковици, Осечини и Радљеву. Матичне књиге венчаних имају од 1837. године цркве у Ваљеву, Ћелијама, Јовањи, Грачаници, Пустинји, Рибници, Паунама, Крчмару, Горњој Буковици, Причевићу, Осечини и Дрену. Матичне књиге умрлих имају од 1837. године цркве у Ћелијама, Грачаници, Пустинји Паунама, Крчмару, Горњој Буковици, Причевићу, Осечини, Миличиници, Дрену, Вукоци и Радљеву, док црква у Бранковини једина има књиге умрлих од 1834. године. Основано је претпоставити да је раније вођење књига у цркви у Бранковини могуће повезати за Протом Матејом Ненадовићем, који је и сам једно време био свештеник те цркве док се није одао војним и политичким стварима.

У прво време ваљевска црква се звала црква Покрова богоматере, а касније је тај назив променила у назив цркве Покрова свете богородице.

3. Прота Слободан Костић издао је у Темнишвару 1924. године занимљиву публикацију *Српска црква у округу ваљевском за време окупације 1915—1918. године*. Из ове књиге сазнајемо да је у Ваљеву за време рата радило само три свештеника: 1 окружни презвитер, 1 протопрезвитерски капелан и 1 капелан (изразе је писац употребљено). Остали свештеници су били интернирани, или су, као Богољуб Милошевић, побегли са војском. Свештеници су, као и остали грађани били обележени и праћени од тајне полиције. Главни шеф агената аустроугарске тајне војне полиције, расподелио је све свештенике у округу ваљевском на 4 групе, према политичкој припадности и расположивим подацима. У групи **ПОТПУНО ПОУЗДАНИ** (vollkommen verlässlich) налазио се једино Коста Стефановић, који је пред рат био на служби у Параћину, једно кратко време службовао у Ваљеву, а потом у Петници. Другу групу сачињавали су свештеници **ПОТРЕБНО ВОДИТИ НАДЗОР — ПРЕДОСТРОЖНОСТ** (vorsicht am Platze). У трећој групи: присташе

политичких странака, потајне бунције, надзор безусловно потребан (politische Parteigänger, heimliche Wähler, Aufsicht unbedingt notwendig) била су сва три ваљевска свештеника, Станко Ивановић, Михаило Вићентијевић и Милош Јеротић. И најзад, у групи *ВЕЛИКИ ИЗДАЈНИЦИ* (Hochverräter) био је једино Душан Милићевић из Петнице, родом из Босне, који је 31. маја 1916. године од ратног суда осуђен и интерниран. Тајна полиција имала је картон за сваког свештеника, па је тако на картону свештеника Вићентијевића стајала белешка: стари радикал, члан народне одбране и непоуздан, а на картону свештеника Јеротића да је радикал и уредник Ваљевских новина.

4. Милорад Гавриловић је ступио у београдско Народно позориште 1879. године као волонтер, потом био глумац позоришта из Новог Сада и једне приватне путујуће групе, да би се затим вратио београдском Народном позоришту, у којем је остао до краја своје глумачке каријере. Једно кратко време, иако без школе, био је управник београдског позоришта. Играо је Ричарда III, Шајлока, Магбета, Јагоа, у Шекспировим делима, потом у Ибзеновим, Сардуовим, Гетеовим и другим класичним делима. Од домаћих драма истицао се улогама у Војиновићевој *Дубровачкој трилогији*, *Еквиноцију* и другим, Нушићевим једночинкама *Пучина* и *Тако је морало бити* и др. По имену чувеног енглеског глумца Гарика Давида, носиоца Шекспировог репертоара, песник Војислав Илић посветио је Милораду Гавриловићу песму *Моме Гарику*. Када је 1910. године пензионисан, управа Народног позоришта у Београду одредила му је 40 динара за представу када буде хтео да игра. То је у оно доба била огромна сума: два наполеондора. Уживао је и велики грађански углед, тако да је приликом сахране Стевана Сремца, 1906. године, рецитовао неке песме. Умро је 26. априла 1932. године у Београду.

5. Жикица Јовановић је позната личности из народнослободилачке борбе. Он је први испалио пушку на два жандарма, на вашару у Белој Цркви, 7. јула 1941. године, који је датум узет за почетак устанка народа Србије. Пре тога Жикица је учествовао у шпанском грађанском рату као добровољац, а после неславно завршеног рата, био дуже времена по логорима у Француској, да би пред рат, 1941. године, дошао у земљу. Погинуо је марта 1942. године у селу Радановцима код Косјерића.

6. Јозеф Ајхингер, по народности баварски Немац, први је пивар у Ваљеву. По њему се један део ваљевског насеља Брђани назвао Ајхингерово брдо. Он је српској војсци поклатио плац за касарну код Пећине. Кћи Матилда, о којој је било говора у огом напису, није се удавала. Умрла је 1949. године у Ваљеву. Једно време, између два рата, док су се у биоскопу *Србија*, власништво Тисава Благојевића из Ваљева, приказивали неми филмови, Матилда Ајхингер је на клавиру пратила приказивање филма.

7. О великој епидемији пегавог тифуса писали су многи писци, а и неки лекари — странци. Тако је на пример у књизи *Историја једног живота* пољски Јеврејим Лудвик Хиршфелд, који је био добровољни лекар српске војске, писао о страхотама епидемије пегавог тифуса у Ваљеву, где му је и жена, на глас о епидемији, стигла, да заједно са њим лечи болеснике и рањенике.

Колико је матична књига умрлих за 1915. годину била непотпуна види се најбоље из података да је 6. фебруара 1915. преминуо од пегавна сам окружни физикус у Ваљеву, др Селимир Ђорђевић, али да то није убележено у књигу умрлих

8. Петар Петровић, металски радник из Ваљева, становао је са мајком у Бирчаниновој улици број 46. Почетком јула 1941. године отишао је у Ваљевски партизански одред. Крајем месеца октобра исте године, издајом четника био је заробљен и после батинања на Равној Гори, почетком новембра предат у Словцу Немцима заједно са још 370 заробљених партизана. Дотеран је у Ваљево и смештен у Тадића магацин, који се налазио само пет кућа удаљен од његовог стана. Његова мајка Милка свакодневно је стајала пред затвором и чекала да га види. Када су Немци 27. новембра 1941. године, после подне, повели групу од 267 заробљеника из затвора, Милка је пошла за њима. Са неких 50 метара посматрала је како су јој Немци стрељали сина јединца. Никада више ни са ким, до своје смрти, Милка није речи проговорила. Живела је под сталном депресијом.

9. Миљко Кораћ, ваљевски трговац, рођен је 1885. године у Расноје, раније срез Ужичка Пожега. У Ваљеву је живео од 1916. године. Члан је српске Социјал-демократске партије од 1903. Учествовао је на конгресу српске Социјалдемократске партије, 1906. године. Био је председник Савеза трговачких помоћника Србије. Био је секретар Месне организације српске Социјалдемократске партије у Пожези 1907. и 1908. године. Као делегат ваљевске партијске организације присуствовао је Другом конгресу Комунистичке партије Југославије, у Вуковару. Био је дописник *Радничких новина*, најпре из Пожеге, а потом и из Ваљева. Дуго година сарађивао је у ваљевском недељном листу *Глас Ваљева*. Дао је иницијативу за оснивање дечје радничке групе *Будућност* и одмаралишта на Дивчибарама, сарађујући најтешње са радничком комором и са УРСС-ом.

Убијен је на дан избора, предвече 11. децембра 1938. године. Убио га је ваљевски месар Милорад Радић, звани *Пинда*. Радић је због овог убиства од стране Окружног суда у Ваљеву био осуђен на 8 година робије, али је услед рата, пуштен на слободу. Још у лето 1941. године Радић је постављен за четничког војводу под именом *војвода ваљевско-јабланички*. Цело време је сарађивао са окупатором и играо видну улогу у политичком животу Ваљева. Неславно је завршио. После напада НОБ-е на Ваљево између 14. и 15. септембра 1944. године и повлачења из Ваљева 16. септембра, *војвода Милорад* нађен је мртав на бодљикавој жици којом је била опасана касарна на Петом пуку, где се заједно са Немцима био склонио од напада НОБ-е.

10. Прота Матеја рођен је 1777. године у Бранковини, као син кнеза Алексе Ненадовића, погубљеног у Ваљеву, на мосту на Колубари, 27. јануара 1804. године, заједно са Илијом Бирчанином. Исте, 1804. године, послат од народних вођа, Прота је ишао у Русију да тражи помоћ за устанике. Следеће године био је председник Правитељствујушћег совјета. Касније је код кнеза Милоша био члан Државног савета, у којем је својству и пензионисан.

Чика Љуба Ненадовић, Протин син из другог брака, био је један од најпознатијих Ваљеваца и светски човек. Из неколико земаља у виду писама писао је путописе, који су по многим критичарима најбољи наши путописи. Био је књижевник, песник, издавач слободоумне *Шумадинке*, демократа, веселяк, уживао је неподељене симпатије Ваљеваца. После убиства кнеза Михаила, 1868. године, чика Љуба се повукао у Ваљево, где је избегавао политичке разговоре, јер су Ненадовићи тада већ били прогоњени. Дружио се са књижаром Молнаром и другим угледним и културним грађанима. Као револт грађана и свештенства,

пored све љубави према чика Љуби, може се оценити величанствен погреб чика Љубиних посмртних остатака, којем су присуствовали готово сви грађани и незапамћен број од 11 свештеника, што ни свештеник није пропустио да упише у књигу.

11. Клаудије Прикелмајер рођен је 1837. године у Славонској Пожези. Студирајући и радећи као апотекарски помоћник у Бечу, упознао је велики број Срба студената и војних питомаца, заволео их и због љубави према њима дошао у Ваљево и 27. марта 1870. године отворио прву апотеку у граду. Учествовао је у многим културним акцијама: оснивању добровољног ватрогасног друштва, певачког друштва *Зелени венац*, музичке капеле, аматерског позоришта (у којем је био управник, режисер и глумац); основао је школу игара (Tanzschule) и увео у Ваљево тада модерне игре: кадрил, мазурку, полку и вацер. Учествовао је у рату против Турске 1876. године, као капетан народне војске, где је у ваљевској бригади био не само апотекар, него и превијач рањеника. У Ваљево је друговао са Љубом Ненадовићем и другим виђенијим Ваљевцима. Имао је српско држављанство, али веру није мењао, што је и забележено у матичној књизи умрлих (Србин, вере католичке).

12. Јаков Ненадовић умро је 1836. године, дакле, пре него што су се у Ваљево почеле водити црквене матичне књиге.

Јеврем Ненадовић умро 1867. у Београду.

Сима Ненадовић погинуо 1815. на Дубљу.

Грбовић Никола из Мартишића умро још 1806. у Мартишићу.

Грбовић Милован, такође умро у Мартишићу.

Грбовић Радован, умро у Мартишићу.

Јовица Милутиновић, родом из Санковића, иначе дугогодишњи кнез ваљевски, умро као емигрант у Руми, 1846. за време владавине кнеза Александра Карађорђевића.

Петар Николајевић Молер из Бабине Луке, удављен је 1816. године од Турака у београдској тврђави на Калимелдану.